

Ebből az időszakból több szabadtéri kemence is előkerült. Néhány esetben a kemence szájához egy nagyméretű, mély munkagödör is csatlakozott. A kemencéknek gyakran nem volt alapozása, illetve gyakran előfordultak állatcsont alapozású kemencék.

A 9. századi házak és kemencék leletanyagából sütőharang-töredékek is előkerültek. A 9. századra keltezhető hulladék-, vagy tárológödör viszonylag kis számban került elő. Ehhez a településhez is több kút tartozott. Ezek a kutak többnyire kerek aknájúak voltak, de csakúgy, mint a vaskoriak vagy a császárkoriak esetében, ebben az időszakban sem készítettek faszerkezetet a kutakba. A faszerkezet hiányát, minden időszakra vonatkozóan, valószínűleg a helyi sajátos talajadottságokkal magyarázhatjuk. Az altalaj ugyanis rendkívül kötött és szilárd sárga agyag volt, mely még 6 m-es mélységű kút esetében is stabilan állt. Ez a kemény, nem omlásveszélyes talaj szükségtelessé tette a faszerkezet készítését.

A 9. századi települést hosszan, egyenesen lefutó, egymást derékszögben keresztező árokrendszer tagolta. Ezek az árok több esetben metszették a négyzet alakú, félig földbe mélyített házakat.

Árpád-kor (11–12. század)

Az Árpád-kori település alapelemeit a félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes, téglalap alakú házak alkották. A házak sarkában kerültek elő az ovális, kerek, illetve néha téglalap alakú kemencék.

Az Árpád-kori településhez is több szabadtéri kemence tartozott, melyek között előfordultak alapozás nélküli és cserépalapozásos kemencék is.

A feltárt 3,6 hektáros terület ismeretében úgy tűnik, hogy az Árpád-kori település nem annyira a patakmedret közvetlenül követő magasparton, hanem attól kissé keletebbre kezdődik.

DANI JÁNOS

138. Elek határa

(Békés megye) Sza, Á

A 2001–2002-ben megkezdett régészeti terepbejárást folytatva 2003-ban főképp az eleki határ északi, északkeleti részét térképeztük fel. 28 új lelőhelyet találtunk, mellyel 56-ra emelkedett a regisztrált lelőhelyek száma. Az 5200 hektárnyi területből kb. 2500 hektárt sikerült bejárni.

A leletek zömét az egykor széles folyómedrek magaspartjain találtuk. A leletanyag nagy részét jellegzetes, szürke korongolt szarmata, illetve hun kori, besimításokkal díszített kerámia adja. Jelentős számban kerültek elő Árpád-kori cseréppüst, valamint bekarcolt hullámvonalakkal díszített edénytöredékek.

A megtalált lelőhelyek egy része kis területű (50×50–70 m kiterjedésű), ahonnan alig egy tucat kerámiát gyűjthettünk. Főleg a 11–13. századra datálhatók, típusát tekintve cserépbográcsok töredékei. A legtöbb lelőhelyre jellemző a malomkő- és őrlőkőtöredék előke-

rülése. Anyaguk vulkáni eredetű tufa és kemény kristályos kőzet.

A gyűjtött leletanyagot a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum topográfiai gyűjteményében helyeztük el, feldolgozása (szakdolgozat) folyamatban van. A terepbejáráson Kenéz Ágnes és Pópity Dániel szegedi régészhallgatók voltak segítségemre.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ

139. Encs, Királydomb (Kastélydomb)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2003. november 18-án Bodnár Tamás levéltárossal helyszíni szemlét végeztünk Encs település DK-i szélén, a Rozmaring utca telkeihez keletről csatlakozó legelő területén. A legelőtől északra az Erdő-alja, délre a Faluhely-dűlő nevek olvashatók a település helyrajzi számos térképén. A helybeliek a vizsgált területet Királydombnak vagy Kastélydombnak nevezik.

Egy 1853-as térképen Encs déli részén, a Devecseripatak mellett négyszögletes szigetszerű helyen kastélymaradványt jeleznek. Ezt a dombot a helybéli lakosok Királydombnak nevezik.

A helyi tsz 1963-ban a domb egy részét elhordta, ekkor Kemenczei Tibor régészeti megfigyelést végzett a területen, ahol középkori cserepeket, kályhacsempéket is talált.

Nováki Gyula és Sárközy Sebestyén Encs déli szélé mellett a kilencvenes években az ártéren azonosította a dombot, friss bányászat nyomait lehetett megfigyelni. A területen sok őskori és kevés középkori jellegű cserepet találtak. A dombot a bányászat miatt vár szempontból nem tudták értékelni.

Bodnár Tamás levéltáros kutatásai alapján a kastélyt 1621-ben említik először. Ezt követően a Kátai családé a kastély, tőlük veszik el az 1670-es években. A kastélyt ekkor a Keglevich család kapja meg. E birtokosváltással kapcsolatban született iratok alapján a kastély belső szerkezete, valamint környezetének épületei jól rekonstruálhatók.

A helyszíni szemle során megfigyeltük, hogy a kastély belső területének keleti felét valóban elbányászták. Mintegy 1,8 m vastagságban bontották el a korabeli felszínt. A belső terület nyugati fele viszont közel eredeti állapotában maradt meg. Mind az elbányászott keleti, mind a nyugati területeken igen sok kora újkori, valamint középkori kerámia- és kályhacsempetöredéket gyűjtöttünk.

A kastély erődítése a kastély mind a négy oldala mentén igen jól megfigyelhető árok, valamint az árok külső oldalán sánc. Legszemléletesebben a terület 2000. évi légi felvételein jelenik meg az erődítés. A Devecseripatakot felhasználták az erődítés nyugati és déli oldalának védelmére.

A kastélytól nyugatra lévő területen a sánc nyugati széléhez kapcsolódóan téglapépület nyomai kerültek elő. A kastély belső területét tehát legelőként használják, a

sánctól nyugatra lévő területet pedig szántóként. Az itt található föld alatti épületek veszélyben vannak, ugyanis a szántó területét tulajdonosa el akarja planírozni. A gyűjtött leletanyag a HOM régészeti gyűjteményébe került.

PUSZTAI TAMÁS

140. Erdőtarcsa, Templomi-tábla

(Nógrád megye) U

2003 decemberében ivóvíz-beruházást megelőzően végztünk terepbejárásokat. Erdőtarcsa határában, a Kál-lóra vezető út K-i oldalán, kb. 150×50 méteres területen gyűjtöttünk csekély mennyiségű edénytöredéket, melyek a lengyeli kultúrához köthetők.

BÁCSMEGI GÁBOR

141. Esztergom, Zsidód

(MRT 5. k. 8/30 lh.)

(Komárom-Esztergom megye) Á

A 2003. évi feltárás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma „Nemzeti Örökség Program 2003” pályázata és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum anyagi támogatásával történt. A kutatás célja a falu feltételezett korai magjának próbaátvétele volt.

1998–1999-ben a falu egy részén Jan Tirpák a Nyitrai Régészeti Intézet geofizikusa, 4,5 hektáron geofizikai méréseket végzett a falu pontosabb megismerése végett. A mérések alapján térképre vetített anomáliák szerint látható, hogy a falu földbe mélyített építményei a Kis-Duna partján húzódva sűrűsödnek, majd a mai 11-es út felé haladva, azaz a falu egykori templomához és temetőjéhez érve, egyre ritkulnak. A földbe mélyített építmények helyei, illetve az egyéb bolygatások, elváltozások nyomai néhol fészkekben, de leginkább szétszórta mutatkoznak.

A feltételezett korai központ helyén két munkahelyen nyitottam árkokat, amelyeket a foltok megjelenése után egyes helyeken kibővítettünk.

A kinyitott felület összesen 246 m², ahol feltártunk négy házat, egy földbe mélyített kemencét, egy szemétködröt, két felszíni tűzhelyet valamint keskenyebb és szélesebb árkok részleteit, amelyek közül a szélesebbek biztosan vizesárkok voltak.

A négy ház négyféle típushoz tartozott. Az első a már korábban is előkerült kürtös ház. Ez esetben a ház mélysége csak 40 cm. Mérete: 3,20×3,20 m. A bejárattal szembeni jobb sarokban volt a ház kőből épült kemencéje. A kemencével szemközti falon helyezkedett el a kürtő, amelynek félig megmaradt nyoma jól látható volt.

A második ház belső elrendezése eltér az összes eddigi zsidódi háztípusoktól. Mérete: 3,20×2,50 m. Mélysége: 87 cm. A ház hosszanti két oldalán padkát alakítottak ki. Az egyik keskenyebb, mindössze 40 cm széles, ezt ülő padkának alakították ki. A szemközti oldalon egy szélesebb padka volt, amelynek a végébe építették a ke-

mencét. A padka szélessége 120 cm, magassága 30 cm volt. A padka végében kialakított kemence téglalap alakú 120×60 cm. Ezt a szélesebb padkát fekvőhelynek használhatták. Ezt a feltevést alátámasztja a padka szélessége, valamint a végében kialakított kemence. Eddigi kutatásaink során ez az első kemence, amely sárba rakott volt és a kövei is kisebbek voltak az eddigiekénél. Érdekes tehát ismételt hangsúlyozni, hogy a ház kemencéje nem a ház padlójába volt mélyítve, hanem a padlótól 30 cm-rel magasabban a padka végében és magasságában volt kialakítva. A ház további érdekessége, hogy mindkét padkáról, egymással szemben két-két vastagabb karó nyomát figyelhettük meg a felmenő falban, amely felért a felszínre.

A harmadik ház csak enyhén, mindössze 20 cm-re mélyedt a földbe. Formája kissé trapéz, mérete: 4,20×3,80 m. Érdekessége, hogy a bejárat kivételével, a ház falánál körbe, a padló szintjétől mélyebben keskeny mélyedés fut, amelynek az alja egyenlőtlen. Azt a benyomást kelti, hogy felmenő deszka falú ház nyoma lehet. Ezt a benyomást kelti a ház bejárata is, ahol a körbefutó mélyedés megszakadt és a bejárat két oldalán két oszlop lenyomata látható, de nem a padlóba mélyítve, hanem a padló szintjén. A ház közepén egy cölöplyuk volt. A padlón különösebb kiképzés nélkül tüzelés nyomát találtuk. A bejárattal szembeni felületen apró kavicsos padlószintet tapasztaltunk.

A negyedik ház az igen ritka háztípusok közé tartozik. A hazai faluátvételek során a zsidódi megelőzően eddig csak három helyen került elő hasonló. A kutatás az építmény korát minden esetben megtelepedésünk korai időszakához, a 10. századhoz köti és a jurta állandósult formáját látja benne.

Ez az építmény vágja a trapéz alakú háznak az északi sarkát. Az építmény formája kör alakú volt. A kör alakú folt megjelenésekor a betöltés minősége elvált egymástól. A kör szélén kb. 20–25 cm szélesen a folt betöltése barna kötöttebb agyagos föld volt, kisebb-nagyobb sárga agyagszemekkel. A betöltés többi része igen laza, vöröses színű, hamus feltöltődés volt, benne igen gazdag leletanyaggal. A kör alakú építmény széle teknőszerű enyhe lejtéssel volt kialakítva, szélein többnyire kettős sorban elhelyezkedő karólyukakkal. A fal lejtésének alján a keleti oldalon egy cölöplyuk, a nyugati oldalon három cölöplyuk volt a padlóba vájva. A kör alja kékeszöldes színű agyaggal vastagon volt tapasztva. A tapasztás a cölöplyukak körül is megfigyelhető volt. A kör északi oldalán két sekélyebb gödör helyezkedett el egymás mellett. Az építmény belsejében tűzhely kialakításának nem találtuk nyomát. A kör nagysága: 4×4,20 m.

A földbe mélyített kemencét a löszbe vájták. A megszokottaktól eltérően nem a tűztér alja volt kitapasztva, hanem a kemence boltozata és oldalfala. Az átégések is ugyanígy mutatkoztak. A kemence alja nem volt átégve, csak vastagon borította a hamu- és faszénréteg. A kemence oldala és boltozata erősen át volt égve. Kövek nem erősítették a kemence belsejét.